

KERKENVISIE GEMEENTE WEST BETUWE	
PASPOORT 27	ST. MAARTEN KERK OPHEMERT
Datum	28-05-2024
Naam, denominatie	St. Maartenskerk
Eigenaar	PKN Hervormde Gemeente Ophemert en Zennewijnen
Adres, postcode	Molenstraat 17, 4061 AA
Kern, wijk	Ophemert
Bouwtype	Eénbeukige kerk
Bouwjaar / periode	1858, met vroeg 16 ^{de} -eeuws koor en toren, 1955 schip.
Wijzigingen	1858 vernieuwing schip; 1955 vernieuwing schip
Aanbouwen	
Architect	N.J. Kruizinga (schip, 1955)
Bouwstijl	Gotiek, neogotiek
Oorspronkelijke functie	Kerk
Latere functies	n.v.t.
Huidige functie	kerk
Status + objectnummer	Rijksmonument: 30352 (kerk), 30353 (toren) Gemeentelijk monument: WB17007 (kerkhof)
Wandkunst	
Kunstenaar(s)	Jan Wijkmans (glas-in-lood schip)
Orgels en klokken	Orgel, 1859 door C.G.F. Witte (orgelfront is reconstructie uit 1988).
Inventaris	preekstoel, 1662; zes 18 ^{de} -eeuwse rouwborden, 2 neogotische psalmborden, houten avondmaaltafel, 3 koperen lichtkronen, koperen wandarmen, houten bankenplan (jaren 1950), diverse graftekens.

Terrein	De kerk wordt omringd door het oude kerkhof met diverse historische graven. Aan de zijde van de Molenstraat nog wat oude beplanting (twee forse taxussen en twee hulst).
Terreinafscheiding	Bakstenen kerkhofmuur, deels voorzien van ijzeren hekwerk.
Online bronnen en (archief)verwijzingen	reliwiki.nl; monumentenregister RCE; beeldbank RCE; ophemert-en-zennewijnen.protestantsekerk.net; Catharijne convent, kerkcollectie Digitaal; monumentbeschrijving WB17007 (kerkhof).

WAARDERING		
I	Stedenbouwkundige of ensemble waarde	
1. deel of representant van architectuurhistorisch, stedenbouwkundig of landschappelijk waardevol geheel		•••
2. wegens situering verbonden met dorps- of stadsontwikkeling / uitbreiding wijk, gebied of landschap		•••
3. bijzondere betekenis voor aanzien van de gemeente West Betuwe en de daarin gelegen kernen (beeldbepalend / landmark)		•••
4. ensemblewaarde in relatie tot andere bebouwing, groen, wegen, water, wijze van verkaveling, inrichting, etc.		•••
II	Architectuur- en bouwhistorische waarde	
1. voor de geschiedenis van de (lokale) architectuur, de bouwhistorie en / of de bouwtechniek		•••
2. vanwege de betekenis voor het oeuvre van een (plaatselijk) bouwmeester, architect of ontwerper		••○
3. wegens esthetische kwaliteit van het ontwerp, bijzondere bouwstijl, karakteristiek bouwtype		•••
4. wegens het bijzondere materiaal-/kleurgebruik, detaillering, constructie en/of ornamentiek		•••
III	Kunsthistorie	
1. vanwege de bijzondere nagelvaste kunstuitingen exterieur		○○○
2. vanwege de bijzondere nagelvaste kunstuitingen interieur		○○○
3. vanwege de bijzondere kunstuitingen op het terrein		○○○
IV	Kerkelijk interieurensemble, inventaris	
1. aanwezigheid van een bijzonder/gaaf interieurensemble		•••
2. aanwezigheid van een bijzondere inventaris (roerende goederen)		•••
V	Kerkhistorie	
1. vanwege de herinnering aan belangrijk aspect in relatie tot lokale, regionale of nationale historie		•••
2. vanwege de uiting van een bijzondere liturgische ontwikkeling of een kerkgenootschap		••○
VI	Gaafheid en zeldzaamheid	
1. vanwege het belang vanwege de gaafheid van één of meer van bovengenoemde aspecten		•••
2. uitzonderlijk belang vanwege zeldzaamheid van één of meer van bovengenoemde aspecten		••○
SCORE		38

TOELICHTING SCORES

Score ≥ 34	waardevol, hoge erfgoedwaarde, monumentkwaliteit	Hoge waarde	•••
Score 18 > 34	waardevol, positieve erfgoedwaarde, karakteristiek kwaliteit	Positieve waarde	••○
Score < 18	basis erfgoedwaarde[‘	Basiswaarde	•○○
		Geen waarde / n.v.t.	○○○

TOELICHTING WAARDERING

Het kerkgebouw heeft architectuur- en bouwhistorische waarde als markant voorbeeld van een in de vroege 16de eeuw als katholieke dorpskerk gebouwd gebedshuis, oorspronkelijk gewijd aan Sint Maarten. Het gebouw kwam na de Reformatie in handen van de Protestantse gemeente en werd in de 17de en 18de eeuw regelmatig verbouwd. Tijdens de grootschalige vernieuwing in 1858 bleven alleen het oude koor en de toren behouden. In verband met oorlogsschade werd het schip in de naoorlogse periode hersteld (en grotendeels herbouwd) in een bij het historische gotische koor passende historiserende trant, naar ontwerp van N.J. Kruizinga. De historische gelaagdheid van het gebouw is duidelijk afleesbaar gebleven. Het interieur herbergt diverse oude inventarisstukken waaronder een forse houten kansel met klankbord uit 1662 en zes 18de-eeuwse rouwborden. In het kerkgebouw zijn bovendien diverse historische graftekens opgenomen. Het gebouw is beeldbepalend gesitueerd aan de Molenstraat in de oude dorpskern van Ophemert. De kerk staat temidden van het oude kerkhof (gemeentelijk monument), grotendeels omgeven door bakstenen muur, deels uitgevoerd als lage voetsmuur voorzien van een smeedijzeren spijlenhekwerk tussen bakstenen pilasters. Er bevinden zich diverse historische graven van voor Ophemert van betekenis zijnde personen. Het kerkgebouw is van cultuurhistorisch belang vanwege de functie van kerk en als belangrijke representant van het rijke religieuze verleden van de regio.

KARAKTERISTIEK, RUIMTELIJKE EN HISTORISCHE CONTEXT

Gebouw, exterieur

Het kerkgebouw heeft een 3-zijdig gesloten laatgotisch koor aan de oostzijde van het grotendeels in het begin van de jaren 1950 nieuw opgetrokken schip. Dit schip sluit aan de westzijde aan op de uit het begin van de 16de eeuw daterende vierkante tufstenen toren met bakstenen banden en blindnissen. In het metselwerk van de steunberen tegen het koor en in de hier aanwezige vensteromlijstingen en plint zijn tufstenen accenten verwerkt. Deze accenten worden herhaald in het metselwerk van de gevels van het jongere schip. Het dak van de kerk en de ingesnoerde spits op de toren zijn gedekt met leien (rijndekking). De gevels van het schip en het koor bevatten spitsboogvensters met glas-in-lood en in de borstweringen onder de vensters in het schip is decoratief siermetselwerk opgenomen. Boven de entree in de westzijde van de toren bevindt zich een fors spitsboogvenster met glas-in-lood. In de bovenste geleding zijn in elke zijde twee rondboog galmgaten opgenomen, waarnaast de wijzerplaat is geplaatst.

Interieur

Men betreedt het kerkgebouw via de formele entree in de voet van de toren, aan de westzijde. Het tochtportaal beslaat de volle hoogte van de eerste geleding van de toren en heeft een hardstenen vloer, gepleisterde wanden en een kruisgewelf. In deze ruimte hangen drie houten rouwborden uit de 18de eeuw en een gedenksteen uit 1958 ter nagedachtenis van twee gesneuvelde soldaten uit de Tweede Wereldoorlog. Vanuit het portaal is de trap van de toren toegankelijk. De kerkruimte heeft gepleisterde wanden (alleen de bakstenen traceringen van de vensters zijn ongepleisterd), een roodbruine tegelvloer en een balkenplafond. Het koor, eveneens met gepleisterde wanden, is voorzien van een netgewelf op kolonetten. Het wordt van het schip gescheiden door een houten wand waartegen de forse houten kansel met klankbord uit 1662 geplaatst. In het schip staat een houten bankenplan uit de naoorlogse periode. In de ruimte bevinden zich verder een houten avondmaaltafel, twee 18de-eeuwse rouwborden, twee neogotische psalmborden, divers los meubilair en inventarisstukken waaronder een knielbank, 3 koperen lichtkronen, koperen wandarmen. Voor de overgang naar

het koor is een forse hardstenen grafzerk uit 1666 in de tegelvloer opgenomen. In de grijze tegelvloer van het achtergelegen koor bevindt zich nog een grafzerk uit 1709. Tegen de achterwand van het koor hangen nog enkele kleinere graftekens (19de eeuw) en staat een grafkruis (17de eeuw). In het koor bevindt zich bovendien een zesde rouwbord (18de eeuw). Op de orgelgalerij aan de westzijde van de kerkruimte staat het uit 1859 daterende orgel (C.G.F. Witte) in een vernieuwde (1988) neogotische kas. De ramen van het schip bevatten eenvoudig glas-in-lood met gebrandschilderde accenten (Bijbelse teksten en symbolen), vervaardigd door Glas Hoving Groningen (Jan Wijkmans).

Ruimtelijke context

Het gestrekte esdorp Ophemert kwam in de vroege middeleeuwen tot ontwikkeling op een stroomrug. Hier ontstond langs de Waalbandijk en aan de min of meer evenwijdig daaraan lopende wegen bebouwing, waaronder de kerk aan de Molenstraat. Het kerkgebouw is min of meer oost-west georiënteerd en ligt te midden van het oude kerkhof (afzonderlijk beschermd als gemeentelijk monument). Dit kerkhof is grotendeels omgeven door bakstenen muur, deels uitgevoerd als lage voetsmuur voorzien van een smeedijzeren spijlenhekwerk tussen bakstenen pilasters. Er bevinden zich diverse historische graven van voor Ophemert van betekenis zijnde personen. Op het deel van het kerkhof aan de zijde van de Molenstraat staan nog drie oude taxussen. Even naar het zuidwesten, op ruime afstand van de kerk staat de forse voormalige pastorie uit 1845-1846 (Molenstraat 9, gemeentelijk monument).

Bijgebouwen

Even naar het zuidwesten aan de Molenstraat, op nr. 9, staat de voormalige pastorie met koetshuis en tuinmuur (gemeentelijke monument) uit 1846 (koetshuis uit 1887). Het pand omvat een fors rechthoekig bouwblok met schilddak en op beide nokeinden een gemetselde schoorsteen. Het rechthoekige bouwblok is aan de achterzijde verlengd over de gehele gevelbreedte onder aflopend dakschild. De gevels zijn opgetrokken in baksteen (kruisverband). De voorgevel wordt beëindigd door een bepleisterd fries. De gevelopeningen op de begane grond bevatten vernieuwde 6-ruits schuiframen; op de verdieping zes vensters met vernieuwde 4-ruits

schuiframen. Het centraal in de gevel uitgevoerde middenrisaliet is voorzien van een topgevel waarin een oeil de boeuf is opgenomen. Het oorspronkelijk los van het woonhuis staand voormalig koetshuis is nu middels een klein uitbouwje aan de achtergevel verbonden. De voormalige pastorie is tegenwoordig in particuliere handen.

Kerkhistorie

Het in de vroege 16de eeuw als katholieke dorpskerk gebouwde gebedshuis was gewijd aan Sint Maarten en kwam na de Reformatie in handen van de Protestantse gemeente. De Protestantse Gemeente van Ophemert bestaat vooral uit gelovigen uit de dorpen Ophemert en Zennewijnen en is onderdeel van de PKN Nederland. Het kerkgebouw aan de Molenstraat wordt nog steeds door deze gemeente gebruikt.

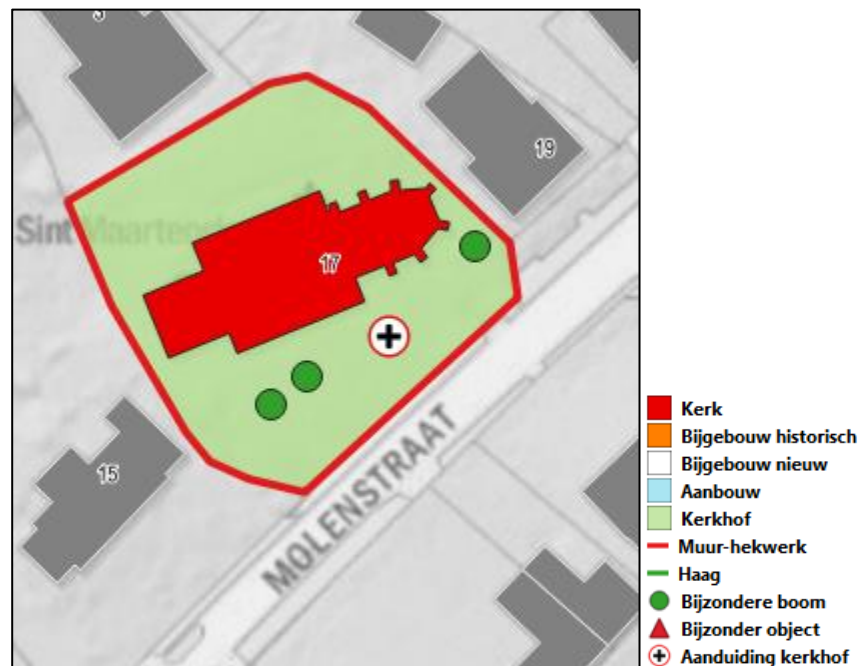
Bouwhistorie

Het onderhavige kerkgebouw met toren zoals dat in de eerste helft van de 16de eeuw tot stand kwam werd in de 17de en 18de eeuw regelmatig verbouwd. Tijdens de grootschalige vernieuwing in 1858 bleven alleen het oude koor en de toren behouden. In verband met oorlogsschade werd het schip in de naoorlogse periode hersteld (en grotendeels herbouwd) in een bij het historische gotische koor passende historiserende trant, naar ontwerp van N.J. Kruizinga.

Literatuur

Vermeulen, F.A.J., *De monumenten van geschiedenis en kunst in de Bommelerwaard en de Tielerwaard*, Den Haag 1974.

SITUATIEKAART

BEELDMATERIAAL

Kerk en toren vanuit het zuidwesten, 1911, voor de herbouw van het schip. (beeldbank RCE, documentnr. 1.649)

Preekstoel in 1911. (beeldbank RCE, documentnr. 1.650)

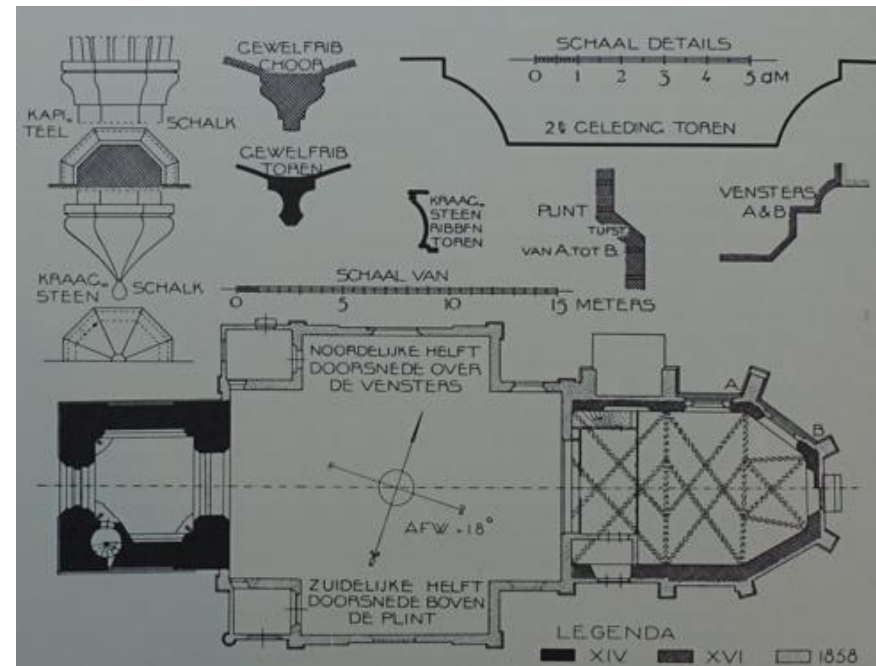

Afbeelding uit *De monumenten van geschiedenis en kunst in de Bommelerwaard en de Tielerwaard*, Den Haag 1974.